

*В. І. Гурковський,
к. держ. упр., науковий консультант,
Науково-дослідний центр правової інформатики,
Академія правових наук України*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті окреслено сучасний стан дослідження інформаційного протидорства в умовах інформаційної глобалізації, визначено роль інформаційних технологій у процесі ведення інформаційних війн, окреслено шляхи вирішення окремих проблем.

The article outlines the current state of research news information in opposition of globalization, the role of information technology in the process of information wars, outlines ways to solve specific problems.

Ключові слова: державне управління, інформаційна глобалізація, глобальне інформаційне суспільство, інформаційна війна, інформаційно-психологічний вплив.

Key words: public administration, information globalization, global information society, information warfare, information-psychological influence.

ПОСТАНОВКА НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ

Про формування інформаційного суспільства світова наукова думка заявила більш ніж 20 років тому. Зрозуміло, що ХХІ століття — це не тільки вік цифрових інформаційних технологій, це — початок нових глобальних інформаційних взаємовідносин і суспільної взаємодії, які розгортатимуться в глобальній мережі Інтернет, а також у виокремлених мережах, таких як китайський Інтернет, або в різноманітних мережах мобільного зв'язку та інформаційно-телекомунікаційних системах.

Вплив інновацій сьогодні суттєво руйнує установлені господарчі процеси і веде до постійних економічних змін та політичних катаклізмів. Тому перехід на широке використання інформаційних технологій вважається нині безальтернативним шляхом розвитку в сучасних умовах.

Інтерпретація часу, в якому сьогодні перебуває світова спільнота, визначає його як "час глобалізації". І це не просто гучне слово, як кваліфікує глобалізацію англійський публіцист А. Шипмен, а гіпотетична екстраполяція субстанціонального підходу до визначення структурних і функціональних характеристик сучасної міжнародної системи та світового порядку, що формується [1, с. 7]. Сьогодні відбувається перехід до аналізу позитивних процесів, що універсалізують життя людей,

формують у них відчуття спільності світу, в якому вони живуть. Позитивне сприйняття глобалізації полягає в тому, щоб сприяти конституванню всепланетної спільності й співробітництву людей заради загальної безпеки. На теоретичному рівні позитивні аспекти глобалізації ні в кого не викликають заперечень. На практичному рівні спостерігаємо, що за допомогою інформаційної сфери деякі країни прагнуть зміцнити своє гегемоністське становище у світі.

Слід зауважити, що інформаційна, тобто нематеріальна перемога, має цілком відчутні, матеріальні результати. Так, в результаті війни в Південній Осетії Росія відчула відтік іноземного капіталу, стрімко загострилися загрози розміщення американської ПРО на території Польщі. Щодо наслідків антиукраїнської "газової" інформаційної кампанії для України, на думку автора, окрім підписання у 2008 р. газового контракту, який важко визнати таким, що відповідає національним інтересам, наша держава зазнала серйозних труднощів у політико-дипломатичних відносинах з європейськими державами.

Важливою складовою процесів глобалізації став розвиток новітніх інформаційних технологій, які призвели до глобальних трансформацій у сфері комунікації. Електронна революція з її багатьма технічними новинками дуже швидко змінює світ. Одночасно зі

значними перевагами ці процеси спричиняють і значні ризики. Через це дотримання пріоритетів демократичного розвитку світового співтовариства, збереження і розширення прав людини, зокрема визнання життєво важливим нового права людини — права на комунікацію, повинні стати важливою передумовою вироблення публічної політики і створення відповідних законів інформаційної ери.

У цьому сенсі важливого значення набуває дослідження стану і тенденцій розвитку системи масової комунікації, оскільки під впливом поширення інформації відбувається зміна ментальності, що особливо актуально для України.

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сучасному етапі відбувається інтенсивне формування російської школи вивчення інформаційно-психологічного впливу. До неї належать, насамперед, провідні фахівці О. Арбатов, А. Краснов, В. Семенов, а також вчені Інституту політичного та воєнного аналізу Росії Ю. Морозов, С. Шинев.

Представники зазначених наукових центрів головну увагу зосереджують на комплексному вивченні всіх форм колективних агресивних дій, застосовуючи методи дослідження різних наук: математики, соціології, демографії, психології тощо. Вони визначають способи виміру ймовірності воєнних конфліктів, розраховують їхню можливу періодичність, висувають гіпотези про закономірність подолання війни та встановлення миру. Проте стосовно нашого питання, а саме — щодо ведення інформаційно-психологічної боротьби під час воєнних конфліктів, з точки зору наукової галузі "Державне управління" залишилося ще багато нез'ясованого.

Дослідженнями за цим напрямом в Україні займаються Г. Костенко, Г. Перепелиця, М. Рибак та ін. Ці автори у своїх працях детально розкрили причини виникнення локальних війн, розробили їх класифікацію. Проте праць, в яких було б комплексно проаналізовано та узагальнено безпосередньо досвід ведення інформаційно-психологічної боротьби та виявлено її взаємозв'язок з інформаційною безпекою та інформаційною війною з усебічною характеристикою їх форм та способів, що висвітлював би їхню новизну, ще немає.

Слід зазначити, що методологічну основу щодо розуміння суті "інформаційної боротьби" заклали публікації М.О. Попова та А.Г. Лук'янца, В.О. Фоміна та А.О. Рося. Спробу всебічного аналізу інформаційних воєн здійснив Г.Г. Почепцов. Цей напрям досліджень в Україні репрезентують В.Гавловський, К.Данилішина, Р.Калюжний, Г.Костенко, О.Литвиненко, Н.Нижник, В.Остроухов, М.Ожеван, Г.Почепцов, В.Толубко, та інші.

Також необхідно зазначити, що деякі важливі дані містяться у політологічних дослідженнях. Щоправда, у них, як правило, інформація наведена у дуже стислому вигляді — як така, що, головним чином, ілюструє певні положення або висновки їхніх праць.

Відсутні праці, які давали б узагальнений аналіз щодо безпосередньої організації та ведення інформаційно-психологічної боротьби у локальних війнах і збройних конфліктах, описували б процес створення системи протидії їй. Окремі з цих аспектів висвітлено у студіях О. Пилими, В. Смолянюка, М. Цюрупи.

Мета статті полягає в дослідженні концептуальних засад застосування "інформаційно-психологічного впливу" в умовах інформаційної глобалізації.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

— окреслити сучасний стан дослідження інформаційного протиборства в глобальному інформаційному суспільстві; визначити місце інформаційної глобалізації в еволюції розвитку наукової думки;

— розкрити сучасні тенденції прояву інформаційно-психологічного протиборства, виявити роль інформаційних технологій у процесі ведення інформаційних війн.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ СТАТТІ

Нові інформаційні технології спричинили революційні зміни у сфері медіа, хоча безпрецедентні можливості, що вони відкривають перед людством, вже використовуються навіть у міжнародно-політичній сфері. Найбільш перспективною технологічною платформою для подальшого розвитку інфраструктур масової інформації та комунікації — як на глобальному, так і на локальному рівнях — вважається саме Інтернет і пов'язані з ним нові види медіа-сервісів. Уже сьогодні несвітлі мережа є інтегральною складовою більшості аспектів людського життя, але завдяки розповсюдженню та вдосконаленню ІКТ її вплив на глобальний політичний, економічний, гуманітарний розвиток продовжує швидко зростати.

Інформаційні війни, медіа-тероризм стали породженням інформаційної глобалізації та все більше викликають тривогу і занепокоєння, потребують детального з'ясування їх можливих наслідків.

Перешкоди на шляху гарантування інтересів національної безпеки України можуть бути усунені або ослаблені зусиллями держави після їх адекватної оцінки і наукового аналізу з точки зору наукової галузі "Державне управління".

Масштаби впливу інформатизації на всі сфери людської діяльності вже важко переоцінити. Проблеми, що постали у зв'язку з інформаційною глобалізацією, ще більше загострюють необхідність осмислення закономірностей, особливостей та наслідків від роботи та впровадження на ринок все нових і нових засобів масової інформації і комунікації. Через новизну, складність і певну унікальність проблематики досі немає достатньо диференційованих наукових досліджень щодо сутності "інформаційного протиборства", не вистачає науково обґрунтованих методичних засад дослідження різних розробок цього напрямку.

Бурхливі процеси глобалізації якісно змінили зміст і форми ведення інформаційних воєн. Глобалізація подвійно вплинула на характер сучасних

конфліктів та війн. По-перше, спричинила ерозію державної влади та соціальну вразливість; по-друге, створила нові можливості та економічні заохочення, що виникають під час громадянської війни, тим самим стимулюючи їх початок [2, с. 177].

Інформаційну війну можна визначити як комплекс заходів інформаційного забезпечення, інформаційної протидії та інформаційного захисту, які проводяться за єдиним задумом і планом з метою захоплення та утримання інформаційної переваги над супротивником. Поширення інформаційних воєн пояснюється можливістю забезпечення досягнення політичних цілей завдяки проведенню глобальних (стратегічних) психологічних операцій з метою формування відповідної вигідної системи поглядів, психологічної обробки населення країни та суміжних держав.

Для наочності наведемо класичний приклад застосування "інформаційної зброї". Під час Другої світової війни Японія вживала комплекс заходів з формування культури "камікадзе" як серед військовослужбовців, так і серед військової переваги над американцями, відтягуючи неминучу поразку, японці намагалися залакати противника атаками смертників. У результаті стратегічно-владні структури Японії досягли успіху в психологічній боротьбі — утримали свій статус у суспільстві [3, с. 11].

Проявом інформаційної війни є вплив на психіку (свідомість і підсвідомість) людини сигналами вербальної (семантичної) інформації. Каналами поширення сигналів виступають друковані засоби інформації, радіо-, телекомунікаційні системи, окремі особи.

Першим, хто вжив цей термін і висунув основні його концептуальні положення ще у 1976 р., вважається американський вчений Т.Рона. Збройні сили США на сьогодні володіють найбільш значними засобами щодо ведення інформаційної війни, які включають, в першу чергу, розгалужену мережу органів і апарату психологічної війни. У США понад сто наукових інститутів і центрів проводять фундаментальні дослідження у галузі психофізичних явищ, біополя і їх прикладного використання, в тому числі й воєнного.

Поширення інформаційних воєн пояснюється неможливістю в сучасних умовах ведення фронтальних агресивних бойових дій, застосування зброї масового ураження. Тому інформаційні війни забезпечують досягнення політичних цілей завдяки проведенню глобальних (стратегічних) психологічних операцій з метою формування позитивного ставлення міжнародної спільноти до таких дій, завдяки здійсненню психологічної обробки регіону конфлікту, якій піддаються військовослужбовці і населення противника та суміжних держав. Психологічні обробці піддаються і власні війська з метою підняття бойового духу, а також формування у них образу визволителів, носіїв демократичних цінностей тощо [4, с. 11].

Історичні аспекти "інформаційної боротьби", "інформаційної зброї" системно проаналізовані в дисертаційному дослідженні українського вченого Жаркого Я.М. "Інформаційно-психологічний вплив на війська та населення противника (1939—2000 рр.)", в якому системно розкрито джерельну базу інформаційно-психологічного впливу провідних країн світу на війська та населення противника за тривалий період з 1939 до 2000 рр.

390-х років минулого століття соціально-економічна сфера життя людства почала трансформуватися на принципово нових засадах — засадах формування глобального інформаційного суспільства.

На сучасному етапі розвитку глобального інформаційного суспільства методи та форми інформаційно-психологічних операцій перманентно трансформуються з огляду на модернізацію новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Наприкінці ХХ століття зусилля у науково-дослідних установах США були зосереджені на розробці нових видів впливу на психіку людей. З'явилося повідомлення про вірус № 666, здатний негативно впливати на психофізіологічний стан оператора ПЕОМ аж до його смерті. Логічні бомби, так звані "програмні заставні пристрої", які заздалегідь упроваджуються в інформаційно-керувані центри воєнної та цивільної інфраструктур, приводяться в дію за сигналом чи у встановлений час, знищують або спотворюють інформацію і дезорганізують роботу програмно-технічних засобів. Одним із різновидів такого пристрою був "троянський кінь" — програма, що дозволяє здійснювати прихований несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів противника. З'явилися також засоби придушення і фальсифікації інформаційного обміну в телекомунікаційних мережах, засоби передачі по каналах державного, військового управління та за допомогою ЗМІ потрібної (з точки зору протидіючої сторони) інформації.

Тому у ХХ столітті під інформаційною війною розумівся в основному комплекс дій, спрямованих на запобігання отримання противником необхідної, зокрема секретної інформації, що допомогло б його дезорієнтувати. Тобто йшлося про інформаційну безпеку. "Об'єднана доктрина інформаційних операцій" США, прийнята в 1998 р., характеризує інформаційну війну як "комплексний вплив (сукупність інформаційних операцій) на систему державного і військового управління противної сторони, на її військово-політичне керівництво, яке вже в мирний час призводило б до прийняття сприятливих для сторони — ініціатора інформаційного впливу рішень, а в ході конфлікту повністю паралізувало б функціонування інфраструктури управління противника" [5].

Однак, у ХХІ столітті найбільшого значення в інформаційній війні набула іміджева складова, що припускає негативний вплив на репутацію противної сторони, що згодом має призвести до ігнорування та дискредитації

інтересів противника у світовому співтоваристві. Останнє десятиріччя засвідчило феноменальне зростання можливостей інформаційних технологій. Але тільки зараз це питання починає поставати як одне з головних у боротьбі за світовий інформаційний простір у національних інтересах. Інформаційні технології не могли не вплинути на таку сферу міжнародних відносин, як інформаційне протистояння, створивши якісно новий рівень ведення інформаційних воєн. Саме на цей напрям був зроблений США акцент у ході війни Грузії проти Росії у серпні 2008 р. або інформаційного протиборства Росії та України під час "затримки" Україною транзиту газу до Європи у грудні 2008 р.

Ведення інформаційно-іміджевої війни спотворює реальність в масовому суспільній свідомості, а її результат може суттєво відрізнятись від підсумків збройного конфлікту. Більш того, результати інформаційної війни для її учасників можуть виявитися важливіше підсумків збройних дій. Тут до речі згадати один з постулатів поведінкової соціології, який говорить: "Якщо ситуація визначається як реальна, то вона реальна за своїми наслідками".

Сучасна інформаційна війна проявляється в тенденційному висвітленні певних подій, широкому застосуванні дезінформації, інформаційному шантажу з використанням результатів електронного контролю за життям людей, їх політичною діяльністю і особистими планами, у використанні усієї могутності сучасних ЗМІ з метою отримання односторонніх переваг.

Розглядаючи тенденції глобального інформаційного суспільства, не можна не згадати явище, що змінює існуючу систему сучасних міжнародних відносин. Йдеться про міжнародний "кібертероризм", який за допомогою сучасних телекомунікацій продукує "терористичну свідомість", дає можливість терористичним групам завдяки мас-медіа маніпулювати масовою свідомістю. Медіа-інформаційний тероризм став різновидом інформаційного тероризму. Через Інтернет-тероризм пропагує ідеї у світовому масштабі. Дослідження свідчать, що значення всесвітнього терористичного середовища значно посилюється. При цьому Інтернет-тероризм є високодинамічним: сайти швидко з'являються та зникають, змінюють свої назви, доменні імена, однак залишають попередні цілі та зміст посилань і статей на сторінках кібервидань. Їх мета: вплинути на думки, поведінку, свідомість або посіяти страх, паніку, деморалізувати суспільство; викликати почуття провини за дії своєї влади, викликати громадський супротив тощо; розв'язати дискусії на тему тероризму.

Більшість розвинених країн володіють потужним інформаційним потенціалом, який за певних умов забезпечить будь-якій з них досягнення своїх політичних цілей, до того ж на сьогодні відсутні міжнародні юридичні норми ведення інформаційної боротьби. Моніторинг публікацій у ЗМІ переконливо засвідчує, що головна тенденція

інформаційної боротьби полягає в підвищенні її ролі у розв'язанні зовнішньополітичних завдань шляхом поглиблення інформатизації. Автор цілком погоджується з вітчизняним дослідником Странніковим А.М., який стверджує, що вдосконалення нетрадиційних засобів на сучасному етапі науково-технічної революції призвело до виникнення зброї глобального ураження, системне застосування якої здатне знищити саме середовище існування людства [6, с. 18].

Використання інформаційних засобів і систем збільшує можливості державного впливу. Разом з тим, збільшується уразливість систем управління від цілеспрямованого впливу в інформаційній сфері. Ці тенденції об'єктивно призводять до розширення арсеналу методів і засобів інформаційної боротьби, посилення її впливу на хід і результат воєнних дій, зростання кількості залучених до неї сил і засобів.

За оцінками Національного інституту стратегічних досліджень, події другого півріччя 2008 р. — початку 2009 р. в Україні засвідчили наявність трикової тенденції — інформаційно-психологічного впливу громадських організацій відверто антидержавного спрямування. Відстеження динаміки суспільно-політичного життя дає змогу констатувати: цілий ряд громадських об'єднань проводять активну антиукраїнську та антиконституційну інформаційно-пропагандистську діяльність, що становить реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку України [7, с. 22].

Помітним чинником в контексті активізації деструктивного впливу громадських організацій на процеси вітчизняного державотворення є російський політичний вплив. Нині в Україні функціонує близько 70 проросійських організацій [8]. Ідеологія цих організацій базується на возвеличенні імперського минулого Малоросії, що несе із собою ідею розколу України в цілому.

ВИСНОВКИ

Аналіз змісту наукових джерел та моніторинг публікацій в ЗМІ засвідчує, що на сучасному етапі історичного розвитку домінує тенденція до розв'язання зовнішньополітичних конфліктів без збройного насильства. Інформаційно-психологічний вплив перестав бути другорядним чинником, доповненням до "основних" подій. Він перетворився на один з найважливіших механізмів ведення війни, про який говорять нарівні з використанням збройних сил і техніки. Інформаційна війна в сучасному світі стала легітимним засобом політичної боротьби.

У результаті в комунікаційному протистоянні перемагає не той, хто говорить правду, а той, кому вдалося показати глядачам більше захоплюючий "інформаційний серіал" і гранично чітко обґрунтувати свою позицію. Тобто чим більшими інформаційними можливостями володітиме країна, тим вірогідніше стає можливість досягнення стратегічних переваг у майбутній системі міжнародних відносин.

Черговий сплеск антиукраїнської

риторики з боку російського керівництва стимулюватиме посилення політики використання проросійськи налаштованих організацій на теренах України в антидержавних цілях.

Тому питання просування та закріплення українських національних інтересів за межами власної держави має неабияке науково-прикладне значення, насамперед, з точки зору дослідження механізмів державного управління та розробки науково обґрунтованої стратегії та тактики забезпечення національної інформаційної безпеки. В цьому контексті цілком доцільним є розроблення проекту нормативно-правового акта, який визначив би організацію та загальні принципи ведення інформаційно-психологічних операцій та протидії інформаційному впливу іноземних держав.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На думку автора, подальші дослідження слід зосередити на вивченні питань розробки сучасних технологій моніторингу інформаційного простору, виявленні ознак проведення антидержавних інформаційно-психологічних акцій впливу, відпрацювання механізму протидії та створення науково-обґрунтованих засад для позитивного іміджу держави та поширення за межами України позитивної інформації про неї.

Література:

1. Shipman A. The Globalization Myth. — Cambridge: Icon books, 2002. — P. 7.
2. Newman E. The "New Wars" Debate: A Historical Perspective is Needed // Security Dialogue. — 2004. — Vol.35. — № 2. — P. 173—189.
3. Жарков Я.М. Інформаційно-психологічний вплив на війська та населення противника (1939 — 2000 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук; спец. 20.02.22 "Військова історія" / Я.М. Жарков. — Київ, 2007. — 25 с.
4. Данилішина К. О. Американський чинник в процесі інформаційної глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук; спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / К.О. Данилішина. — Одеса, 2004. — 20 с.
5. Halpin T., Boyes R. Georgia loses the fight with Russia, but manages to win the PR war: <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article4518254.ece>
6. Странніков А.М. Інформаційно-психологічне протиборство у воєнних конфліктах другої половини ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук; спец. 20.02.22 "Військова історія" / А.М. Странніков. — Львів, 2007. — 23 с.
7. Громадянське суспільство як основа демократичного розвитку України: Аналітична доповідь / Колектив авторів; за заг. ред. Н.В. Грицяк. — К.: НІСД, 2009. — 25 с.
8. Єдиний реєстр громадських формувань: <http://www.minjust.gov.ua/0/unitarylist/>

Стаття надійшла до редакції 08.04.2010 р.